

## ПРОФЕСОР ЙЕЖИ РУСЕК НА 70 ГОДИНИ

1. На 9. X. 2000 г. се навършват 70 години от рождението на видния полски славист, професор в Ягелонския университет в Краков, Йежи Русек – възторжен почитател и ревностен ценител на българския творчески гений и на българщината изобщо. Жизненият юбилей на професора съвпада с края на ХХ в., към чиято втора половина историята на българистиката и славистиката ще свързва основната част от неговата научнотворческа, организаторска, издателска и преподавателска дейност, застъпваща се с последната година от следването му, протекло през 1950 – 1955 г.

Произлязъл от селска среда (роден в с. Рушча Долна, околия Сандомеж), любознателният младеж прекрачва прага на прочутия Ягелонски университет пет години след края на Втората световна война. Тук при условия, които могат да се смятат оптимални за едва изправящата се след военната разруха Полша, той се формира като филолог под грижите на световноизвестни учени, специалисти по общо и индоевропейско езикознание, като Й. Курилович (1895 – 1978), Т. Милевски (1906 – 1966), Я. Сафаревич (1904 – 1992) или слависти и полонисти като К. Нич (1874 – 1958), Т. Лер-Сплавински (1891 – 1965), З. Клеменсевич (1891 – 1969), В. Ташицки (1898 – 1979), както и младите тогава, но утвърдили се вече С. Убанчик (1909), Ф. Славски (1916) и др. Юбилярят има и този исторически шанс, или късмет, както сам го нарича, да избере като специалност току-що обособилата се тук българистика, на полето на която ще разгърне творческите си възможности. Професионалната си кариера започва в 1954 г., когато става асистент, бидейки още студент в V курс. Завършва в 1955 г. с магистърска степен – за изследване, което публикува под загл. *Ze studiów nad nazwami*



czynności w języku bułgarskim i macedońskim (1958). В 1963 г. получава докторска сепен за труда *Deklinacja i użycie przypadków w Triodzie Chłudowa. Studium nad rozwojem analityzmu w języku bułgarskim* (1964). В 1968 г. е избран за доцент, от 1969 г. до 1971 г. е зам.-декан и от 1971 до 1978 г. декан на Филологическия факултет, през периода 1974 – 1981 и 1991 – 1993 г. – зам.-директор на Института за славянска филология на същия факултет и от 1994 г. – ръководител на Катедрата по българска и македонска филология. През 1983 г. придобива научната степен хабилитиран доктор – с труда *Studia z historii słownictwa bułgarskiego* (1984). През 1989 г. е избран за извънреден, а през 1995 за редовен професор – за труда *Dzieje nazw zawodów w językach słowiańskich* (1996).

2. Научните търсения на Йежи Русек са насочени към българския език и по-специално – към неговия исторически развой, разглеждан, от една страна, като низ от вътрешно обусловени промени, а от друга – в неговите генетични връзки и ареални отношения. Интересува го както историческият морфосинтаксис, особено развоят на именната система към аналитизъм с различните му прояви, така и речникът.

2.1. Още в най-ранните си публикации – от областта на словообразуването – Русек показва умение да открива и решава важни научни проблеми, но като най-забележителен принос от първото му творческо десетилетие се очертава докторската дисертация *Deklinacja i użycie przypadków w Triodzie Chłudowa. Studium nad rozwojem analityzmu w języku bułgarskim* (1964). С това изследване достойние на българистиката и славистиката става един важен паметник от XIII в. От него ученият извлича нови данни за основните промени, свързани с отпадането на падежната флексия в именната система на българския език. Те не само потвърждават някои предварителни предположения и догадки, но позволяват да се внесат съществени промени в хронологията на този процес. Употребата на предлог *na* вм. родителен за притежание, която се открива за първи път в паметник от XIII в., удвояването на обекта с кратка форма на местоимение – рядко явление в среднобългарската книжнина, употребата на формата за вин. п. *-a*, *-ja* основите като общ падеж, явяваща се и в служба на подлог, употребата на творителен падеж с предлог *съ* и в пасивни конструкции с пред-



лог откъ, многобройните грешки в употребата на падежните окончания са важни структурни черти, които позволяват на автора да предполага, че говоримият език на създателите на паметника е бил вече напълно аналитичен. Книгата е не само прецизно описание на този важен паметник, но е замислена, както личи от подзаглавието, като изследване върху развоя на българския език към аналитизъм, разгледан с оглед на данните от други паметници, свидетелствата на народните говори и в сравнение с другите славянски езици. Впоследствие Русек проучва този паметник и откъм нововъведенията в глаголната система: форми за 1 л. ед. ч. сег. вр. от типа *наводѣ, поразѣ*; форми за 3 л. ед. ч. без -т; форми за аор. 3 л. мн. ч. на -хж; импф. на -ѣхъ при глаголи на -и-ти; обобщени повелителни окончания -ѣмъ, -ѣте; страдателни причастия без алтернация, като *постыденъ, изостренъ*; съкращаване и изоставяне на инфинитива и др. (*Formy czasownikowe w Triodzie Chłudowa. Przyczynek do historii form czasownikowych w języku bułgarskim*, 1996).

Върху проблеми на морфосинтаксиса, повече или по-малко свързани с аналитизма или балканизацията на българския език, се спира в още няколко статии, като: *По въпроса за хронологията на удвояването на допълненията в българския език* (1963), *Z historii komporatywu w językach bułgarskim i makedońskim* (1966); *Балканизмы в среднеболгарских памятниках XII – XIII вв.* (1968); *Бележки върху развоя на причастията в българския език* (1966); *Z historii imiesłowów przysłówkowych w języku bułgarskim. Imiesłowu przysłówkowe czasu terażniejszego* (1969) и др.

Проблеми на аналитизма и на балканизацията, която намира израз и в речника, Русек разглежда и в редица публикации, посветени на отделни среднобългарски паметници. Срв. напр.: *Krakowskie fragmenty średniobułgarskiego Triodu z XIII w.* (1962); *O języku Triodu Szafaryka* (1967); *Triod Orbelski* (1970); *O tzw. Pateryku kompilacyjnym* (1974); *Uwagi o Pateryku Rylskim XIV wieku* (1977); *Pateryk Rylski nr 2/25* (1978); *За езика на Витолския триод* (1981); *Старозаветни части в Триода и значението им за реконструкцията на първоначалния превод на паримейника* (1985) и др.

2.2. С особена любов и постоянство Й. Русек проучва лексиката на българския език. Липсата на исторически реч-



ник не е особена пречка за него – добрия познавач на ръкописното наследство от среднобългарската епоха. Словното богатство го интересува от няколко аспекта: словообразователен строеж и произход (етимология) на отделни единици или семантични групи думи, промени в речника, балкански и други заемки и т. н. В много от приносите са застъпени няколко аспекта.

2.2.1. Словообразуването е първата любов на изследвача. В магистърската си работа *Ze studiów nad nazwami czynności w języku bułgarskim i macedońskim* (1958) той прави изчерпателно монографично описание на суфиксите *-ба*, *-еж*, *-ица*, *-ло*, *-ня*, а в други две статии – на суфикса *-ачка* (*Ze słowotwórstwa słowiańskiego. Przyrostek -ačka*; 1960; *Z historii i geografii przyrostka -aczka w języku polskim*, 1957). Върху чисто словообразователни проблеми се спира отново през последните десетилетия в статиите *O przedrostkowych formacjach gradacyjnych w języku bułgarskim* (1979) и *Някои наблюдения върху умалителните имена в родопските говори* (1995).

2.2.2. Много от публикациите са пряко насочени към лексикалната страна на стари, най-често среднобългарски паметници или към развойни промени в речника на българския език. Срв. *Słownictwo średniobułgarskich triodów* (1967); *Из лексиката на среднобългарските триоди* (1969); *Ze studiów nad słownictwem bułgarskim* (1970); *Ze studiów nad słownictwem Eutymiusza* (1972); *Промени в лексиката на българския език и отношението на Патриарх Евтимий към тях* (1974); *Из лексикалните особености на езика на Евтимиевите ученици и последователи* (1980); *Ze studiów nad słownictwem Zbornika Iwana Aleksandra* (1985); *Из наблюденията върху лексиката на Йоан-Екзарховия “Шестоднев”* (1992). *Из старобългарската лексика* (1983) и др. Значително внимание е отделено на речниковите особености и в статии като *За българския превод на “Повест за Акир Премъдри”* (1978); *Język bułgarski XII – XIII wieku (Na podstawie przypisków do zabytków)* (1978); *Хрулевата “поправка” на Софрониевия Неделник* (1990) и др.

2.2.3. Част от лексикалните приноси на Й. Русек са насочени към историята на отделни думи или към някаква семантична група. Срв. напр. *Staro-cerkiewnoślowiańskie лажана* (1963) *Ps dzchorъ 'Mustella putorius' w bułgarskim i*



*macedońskim* (1983); *Kamila 'wielbłąd'* (1985); *Z historii wyrazów dla określenia 'teraz' w języku bułgarskim* (1985); *Z historii nazw 'krewnego' w języku bułgarskim. Przyczynek do dziejów terminologii rodzinnej* (1988) и мн. др. Този подход изследователят прилага и в цяла серия стаии и студии, разглеждащи заемки — отделни думи или цели семантични групи. Срв. напр. *Към проблемата за гръцките заемки в българския език* (1973); *Старые балканские заимствования в болгарском языке. Названия частей тела* (1982); *Z historii kilku terminów chrześcijańskich. Na materiale języka bułgarskiego* (1985), *Zapożyczenia romanskie w starych zabytkach bułgarskich* (1987) *Protobulgarzy i ich rola w dziejach języka bułgarskiego* (1987) и др. На базата на такива изследвания той стига и до обобщаващата студия *Лексиката на българския език като отражение на хиляда и сто годишно развитие на българския народ* (1983). Голяма част от тези подробни проучвания ще намерим в книгата *Studia z historii słownictwa bułgarskiego* (1984). Тук те са изложени по семантични групи: 1) названия на части от тялото (*бъбрек, корем, стомах, шия, гръд, лист(о)/ литка 'прасец', гръклян, рът 'уста'*); 2) домът и неговото устройство: а) названия за 'дом' — (домашни): *храм(ина), къща, клят*; заети: *хляв[ина], хиз[ина], хижа, колиба*; б) устройство на дома: *прозорец, потон 'таван', подлага 'под', колябка 'люлка', кляп 'скамейка', хомот*; 3) роднинска терминология: *баща, момък, мома, девойка*; 4) названия на животни: названия за 'петел', *кокошка, куче, камила*, застъпници на прасл. \**dъchorъ 'пор'*; 5) разни: *пая, боледувам, пролет, голям, онъсица 'някакъв'*.

2.2.4. Българския речник Й. Русек разглежда и в неговите по-близки и по-далечни родствени връзки с другите славянски езици. Срв. напр. *Z powiązań leksykalnych ukraińsko-południowostowiańskich* (1983); *Z leksykalnych podziałów Słowiańszczyzny* (1983); *Leksikalne innowacje języków południowostowiańskich* (1988) и др.

2.2.5. Отделен кръг лексикални проучвания върху българския език и другите славянски езици са серията му стаии и студии на названията на професии. Срв. напр. *Z dziejów nazw zawodowych w języku bułgarskim* (1991); *Из историята на названията за професии в южнославянските езици: български и сърбохърватски* (1992) и мн. др., повечето влезли



в книгата *Dzieje nazw zawodów w językach słowiańskich* (1996). Тук полският българист и славист – върху материал от всички славянски езици и с оглед на цялостния им исторически развой – анализира названията за основни представители на 14 трудови дейности: 1) обработване на земята; 2) прибиране на зърнените храни; 3) градинарство; 4) животновъдство; 5) лов; 6) риболов; 7) хлебопекарство; 8) дървообработване; 9) металообработване; 10) шиене на дрехи; 11) обушарство; 12) грънчарство; 13) търговия и 14) митнически контрол. В очерци за 14 вида стари стопански дейности запознава най-напред читателя с тяхната поява и развой при славяните според данни от исторически, археоложки, етнографски и др. източници и/или научни разработки, след което минава към лингвистичен анализ на названията от няколко аспекта: етимологически, слообразователен, лексикосемантичен, насочен към историческия развой и съвременния статус (остар., диал. и т. н.) на названието в отделно взетия език. Изследваният така многоаспектно лексикален материал е ексцерпиран не само от различни проучвания и лексикографски източници, които ерудираният учен добре познава, но и от ръкописното наследство от отдавнашни епохи, което само по себе си значително повишава стойността на този труд.

3. Между другото Й. Русек следи съвременното развитие на славистиката, проучва нейната история, публикува очерци за видни слависти и българисти. Срв. *Из историята на българистиката в Краков* (1981); *Pożegnanie profesora Kujo Kujewa* (1992); *Swetomir Todorow Iwanczew [1920 – 1991]* (1993) и др.

4. Покрай научноизследователската работа проф. Й. Русек развива и активна научноорганизаторска дейност. Той е член на Комитета по славянознание при ПАН, на Комисията по славянознание и езикознание на Филиала на ПАН в Краков, зам.-председател на Комисията за Средна Европа към Полската академия на изкуствата, член е на Библейската комисия при Международния комитет на славистите, заместник-председател на организационния комитет на XII Международен конгрес на славистите (Краков, 1998), член на редколегии и др. Участвал е в десетки международни научни форуми в различни европейски страни и сам е бил организатор и съорганизатор на няколко такива. Под негово ръковод-



ство израсна и навлезе в науката плеяда млади полски българисти. Не можем и не бива да забравяме и огромната културно-просветна дейност на проф. Й. Русек като дългогодишен заместник-председател и секретар на Център. ръководство на Дружеството за полско-българска дружба. Между другото той е и редактор на два тома “От Висла до Марица”, издание на това дружество.

Проф. Й. Русек е носител на няколко високи полски държавни отличия. Към тях трябва да прибавим и българските – израз на признателност от нашата страна за неговите научни постижения и популяризирането на българската култура в Полша: лауреат на Евтимиевата награда на Велико-търновския университет “Св. св. Кирил и Методий” (1977) и “почетен доктор” на Софийския университет “Св. Климент Охридски” (1998) и “почетен доктор” на Пловдивския университет “Паисий Хилендарски” (1999).

Малко е да се каже, че в България Й. Русек е известен и признат сред братята по перо. В България той има много приятели. Едва ли ще се намери колега, който да е стигнал до Краков и да не се е радвал на рядко сърдечното му и топло гостоприемство – поне в сградата на Collegium Padervianum на “Алея Мицкевича” 9/11, където е Институтът за славянска филология и където винаги можем да го намерим. Но негови приятели са и стотиците филолози, възпитаници на няколко български университета, които са имали късмета да слушат интересните му лекции по проблеми на българската и славянската лексикология, на кирилометодиевистиката, на Търновската книжовна школа и др. под. Това впрочем е капиталът, който професорът най-много цени. Затова по случай 70-годишнината му пожеланията за много здраве и нови научни открития ще бъдат не само от името на ред-колегията и сътрудниците на сп. “Проглас” – към тях се присъединяват и всички негови почитатели – и слушателите, и читателите: многогата леќа, учителю и друже!

Людвиг Селимски